

Recognition and Evaluation of Effective Vital Drivers on the Future of Tourism Development in Iran's Metropolises Case Study: Tabriz Metropolis

Hossein Ghahramanifard¹, Karim Hosseinzadeh Dalir^{2*}, Mir Saeed Moosavi³.

1- PhD Student in Geography and Urban Planning, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran

2- Professor of Geography and Urban Planning, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran

3- Associate Professor of Architecture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

Received: 26 April 2021

Accepted: 21 January 2021

Extended Abstract

Introduction

Today, the tourism industry is considered as one of the appropriate tools and strategies to earn income and prosperity of the economy of governments and nations on the one hand and the development and prosperity of regions in different parts of the world on the other hand; in a way, this industry is the third dynamic and developing economic phenomenon after the oil and automobile industries. Iran is also one of the most talented regions in this field and its many natural, historical and cultural attractions are well-known in general and in particular. In the meantime, one of these important and fundamental issues that play an essential role in the economic development of cities and villages and can improve the economic growth and quality of life of people by foresight and scenario design, is the development of the tourism industry. The existence of various cultural, historical and natural talents for Tabriz city along with important tourism events such as Tabriz 2018 and the strong dependence of the urban economy on the tourism economy on the one hand and the complexity of tourism issues on the other makes serious research in tourism trends and urban tourism future research should be done to determine how these many talents of Tabriz can be used to promote its tourism. In addition, due to the autonomy of Tabriz metropolitan municipality and the instability of its revenue sources, strengthening the urban tourism economy is necessary and the most important strategies for the development of Tabriz is that besides the economic growth of the city, it can be introduced as a global city with many historical and natural talents.

Methodology

The main purpose of this research is to improve the economic conditions of Tabriz city through the promotion of tourism, so this research can be considered as an applied study in terms of purpose because the results of this research can be exerted in urban tourism management systems. In terms of method, this research is the descriptive-analytical one. The main method used in this research is a variety of common methods of future researches. The work process consists of two general stages. In the first stage, using Delphi technique and questionnaire tools, effective factors and indicators on the development of Tabriz urban tourism were identified. In the second stage, through structural analysis method and Micmac software, effective factors were evaluated and analyzed and finally key factors were identified.

---

* Corresponding Author (Email: karimhoseinzade2018@gmail.com)

Results and discussion

Based on the Delphi method mentioned, 38 variables in 6 areas have been identified as effective factors on the development of urban tourism in Tabriz metropolis and then, using the interaction analysis method by MICMAC software to extract the main factors affecting the future of Tabriz city; were analyzed. According to the questionnaire, which is completed as a matrix, the software calculates their relationship and finally considers a numerical point for each factor. Then, based on this score, it ranks the factors directly and indirectly based on its impact and effectiveness. In the MICMAC diagram, first, the status of the factors involved in the development of urban tourism in Tabriz metropolis was examined and the system was analyzed in general. According to previous discussions, 38 factors were identified and their effects were weighed. Finally, 10 factors were extracted as key drivers of urban tourism development in Tabriz metropolis, all of which were repeated in both direct and indirect methods.

Conclusions

In this research, using the Delphi method, after surveying the relevant experts in urban tourism, the factors and variables involved in tourism have been extracted, and after weighing according to the experts, in Mic Mac structural software, the driving factors for future development of Tabriz urban tourism has been identified. Therefore, the development of tourism in Tabriz for the current and future situation requires considering these key factors in planning. For the tourism development in Tabriz, all the factors involved, such as a system with elements intertwined, and as a structure, are considered, and the relationships of these factors are measured and the top factors that are more effective are extracted. Thus, culture, urban regeneration, climate, transportation infrastructure, architectural landmarks, mass communication infrastructure (Internet), public education, tourism development plans, regulations and incentive policies, and Tourism advertisements on virtual pages are among the key and important factors for the development of tourism in Tabriz.

Keywords: Urban Tourism, Tabriz City, Future Studies, Critical Drivers.

شناخت و ارزیابی پیشران‌های حیاتی مؤثر بر آینده توسعه گردشگری مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز*

حسین قهرمانی فرد - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران
کریم حسین‌زاده دلیر^۱ - استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران
میرسعید موسوی - دانشیار معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۲

چکیده

کشور ایران از مناطق پراستعداد در صنعت گردشگری به شمار می‌رود و جاذبه‌های فراوان طبیعی، تاریخی و فرهنگی آن زبانزد خاص و عام است. ولی مشکلات متعدد باعث شده علی‌رغم وجود چنین استعدادهایی سهم کشورمان از درآمدهای صنعت گردشگری بسیار ناچیز باشد. با توجه به خودگردان بودن شهرداری کلان‌شهر تبریز و ناپایداری منابع درآمدی آن تقویت اقتصاد گردشگری شهری از مهم‌ترین و ضروری‌ترین راهبردهای توسعه شهر تبریز است تا علاوه بر رشد اقتصادی شهر بتوان شهر تبریز را به‌عنوان یک شهر جهانی با استعدادهای فراوان تاریخی و طبیعی معرفی کرد. جهت خروج از این شرایط و بهبود وضعیت گردشگری این کلان‌شهر باید یک برنامه راهبردی بر اساس واقعیات و آینده‌های پیش روی این شهر تهیه شود که اولین قدم در این مسیر شناسایی پیشران‌های حیاتی مؤثر بر توسعه گردشگری در این شهر است. این مقاله با استفاده از روش‌های دلفی و تحلیل اثرات متقاطع و استفاده از نرم‌افزار میک مک به کشف و شناخت این پیشران‌ها پرداخته است. این تحقیق از لحاظ هدف توصیفی - تبیینی و از لحاظ کاربرد نتایج کاربردی است. نتایج نشان می‌دهد از بین ۳۸ شاخص مؤثر کشف‌شده در توسعه گردشگری شهری تبریز ۱۰ شاخص به‌عنوان پیشران حیاتی مشخص شدند. در بین پیشران‌های کشف‌شده پیشران فرهنگ با امتیاز ۱۱۰۷ بالاترین و پیشران تبلیغات با امتیاز ۶۹۵ کمترین امتیاز را کسب کرده‌اند. به‌صورت کلی می‌توان گفت وضعیت تحقق پیشران‌های کشف‌شده در شهر تبریز وضعیت مطلوبی نیست و در صورت توجه به این پیشران‌ها و اجرای راهبردهای متناسب با این پیشران‌ها می‌توان آینده مطلوبی برای توسعه آتی گردشگری شهر تبریز متصور شد.

واژگان کلیدی: گردشگری شهری، آینده‌پژوهی، پیشران‌های حیاتی، شهر تبریز.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری آقای حسین قهرمانی فرد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند می‌باشد.

مقدمه

گردشگری یکی از ابزارهای مهم توسعه در جهان شناخته شده است و پیش‌بینی می‌شود بزرگ‌ترین صنعت جهان در قرن ۱۰ میلادی باشد (Thabet, 2007:3). بی‌تردید بسیاری از کشورهای جهان در رقابت نزدیک به دنبال کسب منابع و مزایای بیشتر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در کشورهای متبوع هستند (هال، ۱۳۸۷: ۱۷). بنابراین، در سیاست‌ها و برنامه‌های کشورشان، به گردشگری به‌عنوان ابزاری مؤثر در ادامه روند توسعه سیاسی، فرهنگی و اقتصادی توجهی خاص مبذول می‌کنند (ختایی، ۱۳۷۸: ۳). گردشگری صنعتی است که توسعه آن نیازمند شناخت و آگاهی کافی از مسائل و عوامل مؤثر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در هر منطقه است (زرآبادی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). امروزه، صنعت گردشگری یا جهانگردی به‌منزله یکی از ابزارها و راهکارهای مناسب جهت کسب درآمد و شکوفایی اقتصاد دولت‌ها و ملت‌ها از یکسو و توسعه و آبادانی مناطق در نقاط مختلف دنیا از سوی دیگر مطرح است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۰: ۶)؛ به‌نحوی که این صنعت سومین پدیده اقتصادی پویا و درحال توسعه پس از صنایع نفت و خودرو به‌شمار می‌رود. کشور ایران نیز از مناطق پراستعداد در این زمینه به‌شمار می‌رود و جاذبه‌های فراوان طبیعی، تاریخی و فرهنگی آن زبانزد خاص و عام است (کاظمی، ۱۳۸۶: ۱). تاریخ، ایران را به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های جهان می‌شناسد، همچنین از نظر وسعت، هجدهمین کشور دنیا است و در نقشه جهانی گردشگری جایگاه منحصربه‌فردی دارد. (حیدری چپانه، ۱۳۹۲: ۱۲). سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی، و گردشگری اعلام کرده است ایران مقام دهم جهان را از نظر داشتن آثار تاریخی و رتبه پنجم دنیا را از لحاظ تنوع اقلیمی دارد. اهمیت جهانگردی به‌منزله بخشی از فعالیت اقتصادی، که سهم بسزایی در رشد اقتصادی یک کشور دارد، با جریان سرمایه‌های وسیعی که هر ساله صرف سرمایه‌گذاری در این بخش می‌شود و با توجه به افزایش حجم مبالغی که همچنان برای توسعه جهانگردی به کار می‌رود، روزبه‌روز به‌طور وسیع‌تری موردقبول عامه قرار می‌گیرد (بحرینی و مقدم، ۱۳۸۳: ۳۴). نواحی شهری به علت آنکه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیار دارند، اغلب مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند. شهرها معمولاً جاذبه‌های متنوع و بزرگی شامل موزه‌ها، بناهای یادبود، سالن‌های تئاتر، استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها، شهربازی، مراکز خرید، مناطقی با معماری تاریخی، و مکان‌هایی مربوط به حوادث مهم یا افراد مشهور را دارند که خود گردشگران بسیاری را جذب می‌کند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵: ۱۸۹). به‌عبارت‌دیگر، محل سکونت، سرو غذا، اتریاتات، حمل‌ونقل و سایر خدمات گردشگری در شهرها واقع‌اند که بازدیدکنندگان از مناطق اطراف شهر و خود شهر از آن استفاده می‌کنند (فرج زاده اصل، ۱۳۸۴: ۴۱). گردشگری به‌طور عام و گردشگری شهری به‌طور خاصی بر اقتصاد شهرهای دنیا تأثیرگذار است. این پدیده نه‌چندان نوظهور معادلات اقتصادی جهان را به‌طور گسترده‌ای تحت تأثیر خود قرار داده است چنانچه هم‌اکنون بسیاری از اقتصادهای کلان دنیا علی‌الخصوص اقتصادهای شهری وابستگی شدید به آن دارند. در کشور ما ایران نیز با توجه به اینکه از سال ۱۳۶۸ شهرداری‌های کشور به‌صورت خودگردان اداره می‌شوند شهرداری‌های کشور نیازمند کسب درآمد برای مدیریت شهرها هستند که متأسفانه تاکنون اکثراً محل این درآمدها منابع حاصل از تخلفات ماده ۱۰۰ قانون شهرداری‌ها بوده و نتیجه‌ای جز فروش تراکم و از بین رفتن کاربری‌ها و فضاهای عمومی شهرها نداشته است که این امر خود در کاهش جاذبه شهرها برای ساکنین و گردشگران شهری تأثیر بسیار منفی دارد. با توجه به اینکه گردشگری یکی از پایدارترین و پاک‌ترین منابع درآمدی شهرها به‌شمار می‌آید به نظر می‌رسد بتوان گردشگری را در شهرهای کشور به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع درآمدی هم برای شهروندان و هم برای شهرداری‌ها معرفی و جایگزین کرد. برای نیل به این هدف باید راهکارهای اساسی، منطبق با واقعیت امروز و آینده‌های محتمل روبرو ارائه داد تا علاوه بر تکیه بر توانمندی‌های موجود بتوان تحلیلی از وقایع محتمل آینده که بر توسعه گردشگری شهری مؤثر خواهند بود داشته باشیم. برای رسیدن به اهداف یادشده آینده‌نگاری متأخرترین و کارآمدترین رویکرد علمی معرفی شده است. از اوایل دهه ۳۳ میلادی علم و هنر آینده‌نگاری به‌عنوان ابزار سیاست‌گذاری به‌طور رسمی در چند کشور محدود به‌خصوص ژاپن به کار گرفته شد. ولی از اوایل دهه ۳۳ میلادی به‌طور گسترده با همکاری نهادهای بین‌المللی جهت توانمندسازی کشورها از این روش استفاده شد و امروزه به‌عنوان رویکرد غالب شناسایی فن‌آوری در اکثر کشورهای توسعه‌یافته درآمدی است

(زالی، ۱۳۹۵: ۱). لذا در جهان رقابتی امروز، فناوری‌های نرم به تدریج جایگزین فناوری‌های سخت و مزیت‌های فناورانه شده و فرایندها به جای ساختارها مورد توجه قرار گرفته است. کشورهایی که خواهان تحولات بنیادین هستند، برنامه‌ریزی‌های پابرجا و مبتنی بر طراحی سناریو با رویکرد آینده‌نگاری را محور عمده برنامه‌ریزی توسعه آتی خود قرار داده‌اند (تدبیر، ۱۳۸۶: ۶). لذا تصمیم‌گیرندگان حوزه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در جهان پر از تغییر و تحول، نیازمند توسعه رهیافت‌های جدید پیش‌بینی و آمادگی برای آینده هستند. در این میان، یکی از این موضوعات مهم و اساسی که نقش بسیار مهمی در توسعه اقتصادی شهرها و روستا دارد و می‌تواند با آینده‌نگری و طراحی سناریو منجر به بهبود رشد اقتصادی و بالا رفتن کیفیت زندگی افراد شود، مقوله توسعه صنعت گردشگری است.

کلان‌شهر تبریز مهم‌ترین شهر شمال غرب کشور و پایتخت فرهنگی آذربایجان به‌عنوان نگینی با ارزش در شمال غرب کشور می‌درخشد. سبقه تاریخی به همراه انواع جاذبه‌های گردشگری این شهر را به جاذبه‌ای قوی جهت جذب گردشگر و مولد اقتصادی تبدیل کرده است. از جمله نقاط قوت گردشگری شهر تبریز این است که این شهر جز شش شهر فرهنگی مهم کشور است و دارای پیشینه غنی و بناهای تاریخی، باستانی و مذهبی متعددی مانند بازار سرپوشیده و مسقف جهان می‌باشد. ثبت ۱۸۰۰ مکان با ارزش تاریخی و فرهنگی این شهر در فهرست آثار ملی استان آذربایجان شرقی تأییدی بر ارزش‌های فرهنگی این شهر است. شهر تاریخی و فرهنگی تبریز افزون بر جاذبه‌های تاریخی خود، دارای جاذبه‌های طبیعی نیز می‌باشد. وجود صنایع دستی متنوع و با ارزش مانند فرش تبریز که شهرت جهانی دارد از دیگر قوت‌های گردشگری این شهر است که از لحاظ اقتصادی برای این شهر اهمیت زیادی دارد. (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۹۵: ۲۹). وجود چنین استعدادهایی برای شهر تبریز به همراه وقایع مهم گردشگری مانند تبریز ۲۰۱۸ و وابستگی شدید اقتصاد شهری به اقتصاد گردشگری از یک سو و پیچیدگی مسائل گردشگری از سوی دیگر باعث می‌شود تحقیقات جدی در زمینه تحلیل روندهای گردشگری و آینده‌پژوهی گردشگری شهری انجام شود. علاوه بر این با توجه به خودگردان بودن شهرداری کلان‌شهر تبریز و ناپایداری منابع درآمدی آن تقویت اقتصاد گردشگری شهری از مهم‌ترین و ضروری‌ترین راهبردهای توسعه شهر تبریز است تا علاوه بر رشد اقتصادی شهر بتوان شهر تبریز را به‌عنوان یک شهر جهانی با استعدادهای فراوان تاریخی و طبیعی معرفی کرد. که با این توصیفات لزوم انجام تحقیقی با موضوع این مقاله باهدف شناخت پیشران‌های حیاتی مؤثر بر آینده توسعه گردشگری شهر تبریز اثبات می‌شود.

هارتمن^۱ و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان آینده مدیریت مقاصد گردشگری به بررسی مدیریت مقصد گردشگری در کشور هلند پرداخته‌اند. روش تحقیق از نوع کیفی و بر اساس مصاحبه‌های عمیق صورت گرفته است. نتایج نشان می‌دهد در مورد آینده توسعه مقصد گردشگری، ایجاد شبکه‌های بازیگر مولد اهمیت پیدا می‌کند و بیشتر در دستور کارهای سیاسی ظهور می‌کند. کارلا یسل^۲ و همکاران (۲۰۱۶) در طرح پژوهشی خود، به بررسی استراتژی‌های مؤثر در مدیریت گردشگری شهری و نقش آن در توسعه پایدار برون‌موت پرداختند. یافته‌های آن‌ها نشان داد رویکردهای یکپارچه‌سازی سیستمی، در ایجاد انگیزه برای سرمایه - گذاری در بافت‌های شهری به‌منظور احیای این بافت‌ها و توسعه پایدار گردشگری نقش اساسی دارند. لوب^۳ و همکارانش (۲۰۱۶) در راستای آینده‌نگری صنعت گردشگری در مطالعه موردی هلند با استفاده از روش تفکر طراحی و تمرکز بر مفهوم سبک زندگی در هتل‌ها، بینش جدیدی در گردشگری و مهمان‌نوازی را ایجاد کرده و جایگزین‌های باارزشی در روش‌های سناریونویسی فعلی ارائه دادند. منطقه آسیا و اقیانوسیه کانون توجه آینده گردشگری جهان و در نتیجه کاتالیزور آینده برای تحقیقات گردشگری است. انجمن تحقیقات سفر و گردشگری (TTRA) در فصل آسیا و اقیانوسیه کتاب خود به طبقه‌بندی ماهیتی دیدگاه محققان درباره آینده گردشگری می‌پردازد. این طبقه‌بندی که در دو بعد ادعاهای واقعی و ادعاهای تبیینی است چهار وجه را در برمی‌گیرد: پیش‌بینی، آینده‌نگری، علمی تخیلی، و آرمان‌گرایی. هفتاد درصد از مقالات منتشر شده در بعد ادعاهای مبتنی بر واقعیت و در وجه

1 Hartman

2 Carla Yessel

3 Lub

آینده‌نگری و یا پیش‌بینی فرار می‌گیرند و تعداد کمی از مقالات مربوط به بخش روایات علمی تخیلی هستند (Yeoman & Beeton, 2014). النگوار (۲۰۱۳) در مقاله خود برای آینده گردشگری کشورهای کوچک و متوسط خاورمیانه در سال ۲۰۳۰ چهار سناریو متصور می‌شود: سناریو مرجع، سناریو توسعه پایدار (همکاری مشترک)، سناریو توسعه قطبی (منطقه‌ای) و سناریو رکود، درگیری و کاهش توسعه. النگار با معرفی امنیت، رقابت در استفاده از فناوری اطلاعات و تغییرات آب‌وهوایی به‌عنوان سه فاکتور اصلی تأثیرگذار در توسعه توریسم، بیان می‌کند که در همه حال تعداد گردشگران داخلی و خارجی رو به افزایش خواهد بود. گاسلینگ و اسکات (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی سناریو مبنای جهت گردشگری پایدار» نتیجه گرفتند که توسعه این نوع برنامه‌ریزی برخلاف مدل‌های متمرکز نسل اول، از دهه ۱۹۸۰ جای خود را به نسل جدید مدل‌های پیچیده یکپارچه، سلسله مراتبی سازگارتر از مدل‌های امروزی نموده است. ایشان در مقاله خود ضمن معرفی نقش برجسته مدل‌های سناریونویسی در حوزه گردشگری و سیر تکاملی آن‌ها از نسل اول مدل‌های مبتنی بر پیش‌بینی سال‌های ۱۹۸۰ تا نسل جدید مدل‌های پیچیده، یکپارچه، سلسله مراتبی، پویا و حتی تطبیقی امروزی، به معرفی یک سری از مقالات برنامه‌ریزی سناریو جدید پرداختند که طیف وسیعی از موضوعات از جمله تجزیه و تحلیل سناریو تئوری پرداز، برنامه‌ریزی سناریو خلاف، سیستم‌های پشتیبانی اقتصاد سبز، سناریوهای تغییر آب‌وهوا (برای اسکی و گردشگری ساحلی)، ابزارهای سناریویی تعیین مقصد و مدیریت انتقال به‌عنوان یک ابزار برای سناریوسازی را پوشش می‌دهد. پیچ^۴ و همکارانش (۲۰۱۰) از نتایج سناریو ۲۰۲۰ اسکاتلند برای درک وضعیت بخش حمل‌ونقل در سال ۲۰۰۷ و پیش‌بینی آن برای توریسم ۲۰۰۷ استفاده کردند. آن‌ها دو سناریو برای تلفیق حمل‌ونقل و گردشگری در ایجاد مقصد، توانایی جذب انواع مختلف گردشگری و تجربه تدوین کردند و برای سنجش پایایی و اعتبار، این دو سناریو را در کارگاهی متشکل از ذی‌نفعان کلیدی صنایع ارائه دادند. نتایج تحقیق آن‌ها نه تنها چارچوبی برای تحقیقات سناریویی گردشگری شد بلکه دیدی مخالف با استراتژی گردشگری کنونی اسکاتلند و در واقع تغییری برای چارچوب گردشگری قرار گرفت. دراپر^۵ و همکارانش (۲۰۰۹) از به‌کارگیری روش سناریوسازی در حیطه گردشگری. وی چهار سناریوی: ترقی ناگهانی و شکوفا شدن، ناآرامی توزیع شده، قیمت و مزیت و فشار سوخت فسیلی را برای ۱۴ سال آتی گردشگری گزارشی ارائه می‌کند و تصویری از جهان ۲۰۲۳ در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. تاکانو^۶ (۲۰۰۹) از مدل ترکیبی SWOT و فرایند تحلیل سلسله مراتبی AHP برای برنامه‌ریزی استراتژیک بازاریابی احیای گردشگری، مطالعه موردی سریلانکا، استفاده کردند. آن‌ها با استفاده از تکنیک SWOT عوامل بیرونی و درونی صنعت را بررسی و برای اولویت‌بندی فاکتورهای SWOT از تکنیک AHP استفاده کردند. نتایج نشان داد که استراتژی ارتباطی و تفکیکی محافظه‌کارانه با استراتژی ترغیبی بازاریابی بهترین استراتژی‌هایی بودند که برای فرایند احیای گردشگری به کار گرفته شد. عزت پناه (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان تبیین نیروهای پیشران مؤثر بر آینده توسعه صنعت گردشگری در شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهر بانه؛ به بررسی شاخص‌های تأثیرگذار بر رونق گردشگری در شهر بانه پرداخته است. روش تحقیق بر اساس روش‌های آینده‌پژوهی و استفاده از مدل تحلیل ساختاری است. نتایج نشان می‌دهد با توجه به امتیاز بالای تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم از میان ۵۰ متغیر، ۱۰ پیشران کلیدی از جمله؛ تصویب و اجرای منطقه آزاد تجاری-صنعتی، ایجاد کارخانه‌ها و صنایع، رونق سرمایه‌گذاری‌های خارجی و خصوصی و منطقه ویژه اقتصادی در آینده صنعت گردشگری شهر بانه تأثیرگذارند. حسنی و رحیم زاده (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان آینده‌نگاری صنعت گردشگری در شهر تهران به بررسی وضعیت آینده صنعت گردشگری در شهر تهران پرداخته‌اند. روش تحقیق این مقاله کاربردی و توصیفی - تحلیلی است و از روش‌های کارگاه آینده، پانل خبرگان و سناریو نگاری بر اساس عدم

- 1 Alngwar
- 2 Gössling
- 3 Scott
- 4 Page
- 5 Draper
- 6 Takano

قطعیت‌های بحرانی در آن استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که جز در سناریوی تهران؛ بازدید برای عموم آزاد، وضعیت گردشگری تهران خوب نیست و این صنعت نمی‌تواند کمکی به اقتصاد شهری تهران داشته باشد. سرابی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «راهبرد توسعه گردشگری پایدار در شهر نی‌ریز با استفاده از تحلیل استراتژیک SOAR به این نتیجه رسیدند که از بین ابعاد اقتصادی، محیطی کالبدی، اجتماعی فرهنگی و نهادی به لحاظ پایداری در دو بعد اقتصادی با میانگین ۳۵/۶۴ و بعد محیطی - کالبدی با میانگین ۳۰/۶۴ توانسته به سطح مورد انتظار از پایداری برسد، ولی در دو بعد دیگر پایداری یعنی اجتماعی - فرهنگی با میانگین ۲۰/۶۶ و نهاد با میانگین ۹/۳۷ نتوانسته به سطح پایداری مطلوب برسد. اسماعیل‌زاده (۱۳۹۶) در مقاله‌ای تحت عنوان شناسایی حلقه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر گردشگری پایدار در شهرهای ساحلی (مطالعه موردی: بندر انزلی)» به این نتیجه رسید که شاخص‌های حفظ عزت، نهادسازی شهری، توسعه زیرساخت‌های گردشگری، بهبود سطح رضایتمندی تأمین زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی و کنترل قیمت‌ها شاخص‌های تأثیرگذار و شاخص‌هایی چون ارتقاء سطح رضایتمندی تأمین زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی و کنترل قیمت‌ها جزء شاخص‌های تأثیرپذیر بر گردشگری شهر ساحلی بندر انزلی بوده و شاخص‌های تأمین خدمات شهری جزء شاخص‌های بی‌تأثیر محسوب می‌شوند. شمش و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان تحلیل و ارزیابی کاربرد روش تحلیل سلسله مراتبی فازی در اولویت‌بندی سناریوهای توسعه گردشگری روستایی به این نتیجه رسیده‌اند که پژوهش به احتمال بودن سه سناریو؛ توسعه گردشگری سلامت، گردشگری روستاهای بکر و گردشگری خوراک اشاره دارد و بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سرمایه‌گذاری در حوزه تحقق این سه سناریو می‌تواند راهکار خوبی برای توسعه گردشگری روستایی در استان مازندران باشد. عطریان و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان آینده‌نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری توسعه گردشگری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی در استان همدان به این نتیجه رسیده‌اند که، ۱۱ عامل کلیدی در توسعه گردشگری آینده استان همدان تأثیرگذار هستند. بعد از تحلیل وضعیت‌های احتمالی، ۴۱۱ سناریو با احتمال وقوع ضعیف، ۱۱ سناریو باورکردنی و ۱ سناریو با احتمال وقوع قوی در توسعه گردشگری استان همدان شناسایی شده است. کلانتری و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی به تحلیل فضایی و سطح‌بندی جاذبه‌های گردشگری و زیرساخت ارتباطی و شبکه راه در شهرستان خور و بیابانک پرداخته است. و بررسی الگوی استقرار زیرساخت‌های ارتباطی و توزیع فضایی جاذبه‌های گردشگری نشان می‌دهد باکم شدن مساحت پهنه‌های رتبه‌بندی زیرساخت‌های ارتباطی از میزان جاذبه‌های گردشگری کاسته می‌شود. توزیع جاذبه‌های گردشگری در شهرستان خور و بیابانک با الگوی فضایی پراکنش زیرساخت‌های ارتباطی و شبکه راه تناسب ندارد و این موضوع نیازمند توجه ویژه است. راست‌قلم و همکاران (۱۳۸۹) به بررسی مزیت‌ها و محدودیت‌های توسعه کانون‌های گردشگری با استفاده از تحلیل SWOT مطالعه موردی، کانون‌های گردشگری شهرستان شهرکرد پرداختند. آن‌ها در این مقاله با استفاده از تحلیل SWOT مزیت‌ها و محدودیت‌های توسعه کانون‌های گردشگری در مناطق میزبان شهرکرد را مشخص کردند و سپس با طیف لیکرت، وزن هریک از ارکان چهارگانه SWOT را سنجیدند. نتایج نشان داد میزان محدودیت‌ها در سطح بالاتری نسبت به میزان مزیت‌ها است. آن‌ها همچنین پیشنهاد کردند جهت دستیابی به اهداف توسعه کانون‌های گردشگری به‌منزله مکمل فعالیت‌های مناطق میزبان لازم است برای حفظ طبیعت بکر و چشم‌اندازها، به‌مثابه مهم‌ترین جاذبه گردشگری، از اصول مدیریت حفاظت محیط‌زیست و قوانین مربوطه، به همراه ضمانت اجرایی آن استفاده کرد. تقریباً در اکثر تحقیقات انجام‌یافته در حوزه گردشگری این پدیده به‌صورت عام و یا در قالب‌های عمومی آن موردبررسی قرار گرفته است. در این تحقیق گونه گردشگری شهری صرفاً موردبررسی است و تلاش شده عوامل اختصاصی که در توسعه گردشگری در داخل فضاهای شهری مؤثر و تأثیرگذار است مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد. از طرفی مزیت این تحقیق نسبت به سایر تحقیقات فوق استفاده از دو دیدگاه و پارادایم برنامه‌ریزی استراتژیک (راهبردی) و آینده‌پژوهی با دیدی جامع و جغرافیایی جهت کشف پیشران‌های حیاتی مؤثر بر گردشگری شهری است که در این راستا از نرم‌افزارهای کامپیوتری اعم از Mic Mac استفاده شده است. با توجه به آنچه گفته شد یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مدیران شهری تأمین منابع اقتصادی پایدار برای تأمین مخارج شهرها است بخصوص در شهرهای ایران که شهرداری‌ها و متولیان شهر خودکفا هستند و خود

مجبور به تأمین مخارج خود هستند. در این شرایط گردشگری شهری یکی از جدیدترین و پایدارترین منابع اقتصادی شهرها است که متأسفانه در سال‌های گذشته توجهی بدان صورت نگرفته و بخصوص در شهر تبریز رو به افول است که مهم‌ترین دغدغه محقق نیز عدم مدیریت صحیح گردشگری شهری در شهر تبریز است که در این راستا محقق در راستای یافتن عوامل و پیشران‌های حیاتی مؤثر بر توسعه آینده گردشگری شهری در کلان‌شهر تبریز با استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی و تکنیک‌های مرتبط با آن است.

مبانی نظری

گردشگری در چهارچوب الگوهای فضایی خاصی عمل می‌کند. یکی از این الگوهای فضایی گردشگری شهری است. نواحی شهری به علت آن‌که جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیاری دارند غالباً مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند (پاپلی و سقایی، ۱۳۸۵: ۱۸۸). محیط‌های شهری از دونقطه نظر در صنعت توریسم اهمیت دارند. کانون‌های شهری به لحاظ تمرکز جمعیت در آن‌ها و فشارها و خستگی‌های ناشی از کار و تلاش و فعالیت به‌عنوان مبدأ مسافرت‌های توریستی محسوب می‌شوند. از سوی دیگر به علت وجود امکانات معیشتی و رفاهی، فعالیت‌های اقتصادی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی، سیاسی، بهداشتی، ارتباطی، فراغتی و داشتن جاذبه‌های تاریخی و توریستی به‌عنوان مقصد مسافرت‌های جهانگردی به حساب می‌آیند (رضوانی، ۱۳۸۶: ۸۶). بنابراین گردشگری شهری عبارت است از مسافرت به شهرها با انگیزه‌های مختلف بر اساس جذابیت‌ها و امکانات و تسهیلاتی که شهر دارای آن بوده و در شخص ایجاد جذابیت می‌کند (موحد، ۱۳۸۶: ۶۵). «گردشگری شهری» درصدد تثبیت نمودن الگوی مرکزیت با استفاده از ایجاد تقاضای بیشتر برای کالاها و خدمات در شهرهای بزرگ است.

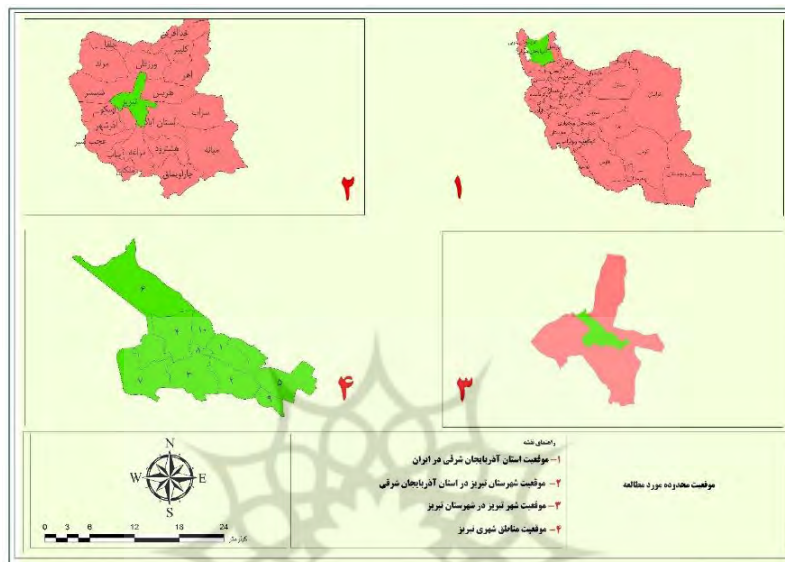
جهان معاصر آوردگاه تحولات شگرف و شتابنده شده است و تغییرات چنان غافلگیرکننده و برق‌آسا از راه می‌رسند که حتی لحظه‌ای درنگ می‌تواند به بهای گزاف غافل‌گیری راهبردی در عرصه‌های گوناگون فردا تمام گردد و این خطر وجود دارد که اگر رویکردهای خود را متناسب با تهدیدها و فرصت‌های ناشی از این تحولات طراحی نکنیم و مسائل مطرح در این حوزه‌ها را به‌دقت و با موشکافی لازم مورد مطالعه و پژوهش مستمر قرار ندهیم و اجازه دهیم که تغییر و توسعه به‌صورت نامنظم و بدون مدیریت هدف‌دار شکل بگیرد، در آینده با مشکلاتی به‌مراتب بیشتر و بزرگ‌تر از امروز مبتلا می‌شویم. در چنین شرایطی، طبیعی است که انسان‌ها باید نسبت به حوزه‌هایی که تأثیر مستقیم، اساسی و مداوم بر زندگی آن‌ها دارد، حساسیت بیشتری به خرج بدهند تا مبادا با خطاهای بزرگ امروز، فرد ایشان را تباہ سازند (ملکی فر، ۱۳۸۵: ۶۵) آینده‌پژوهی، اصول و روش‌های مطالعه و سپس تصمیم‌گیری، طرح‌ریزی و اقدام در خصوص علوم و فناوری مرتبط با آینده است. آینده‌پژوهی، تفکرات فلسفی و روش‌های علمی و مدل‌های مختلف بررسی و مطالعه آینده را مطرح و با استفاده از آن‌ها، آینده‌های بدیل و احتمالی را ترسیم می‌نماید. لذا، آینده‌پژوهی ابزاری برای معماری و مهندسی هوشمندانه آینده است. به دلیل تنوع موضوع‌های مطرح در آینده‌پژوهی، بهتر است به‌جای رشته‌ای مستقل، آن را حوزه‌های چند رشته‌ای یا فرارشته‌ای بنامیم (تیموری، ۱۳۹۵: ۶۱).

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه این پژوهش کل محدوده شهر تبریز می‌باشد. شهر تبریز در شمال غربی ایران واقع شده و مرکز استان آذربایجان شرقی است. شهر تبریز به‌عنوان بزرگ‌ترین کلان‌شهر شمال غرب ایران با وسعتی حدود ۲۴۴۹۸ هکتار (مهندسیین مشاور نقش محیط، ۱۳۹۷). در موقعیت جغرافیایی ۲۳، ۴۶، ۱۱، ۴۶ طول شرقی و ۳۸، ۹، ۳۸، ۱، ۳۸ عرض شمالی با ارتفاع متوسط حدود ۱۳۴۰ متر در جلگه‌ای به نام جلگه تبریز واقع شده است (زمانی، ۱۳۷۹). فلات آذربایجان که شهر تبریز در آن واقع است، حلقه اتصال مابین فلات ایران با فلات ارمنستان از سوی شمال و فلات آناتولی از سوی غرب است. جلگه تبریز در مرکز این فلات در ضلع شرقی کرانه‌های دریاچه ارومیه قرار گرفته و بخشی از جلگه بزرگ کنار دریاچه ارومیه محسوب می‌شود. بستر طبیعی شهر در میان دو رشته ارتفاعاتی واقع گردیده است. در راستای سمت

شرقی شهر، ارتفاعات شمالی با انحراف حدود ۳۰ درجه نسبت به راستای شرقی غربی و ارتفاعات جنوبی نیز با همان راستا به همدیگر نزدیک می‌شوند (خوب آیند، ۱۳۷۹: ۶۷). موقع جغرافیایی، استقرار شهر در محل مقاطع دره‌ها و شیب‌های ملایم به همراه عوامل اقتصادی و انسانی و به‌ویژه مرزهای سیاسی و فرهنگی، طرق ارتباطی داخلی و راه‌های ترانزیتی تبریز به کشورهای هم‌جوار شوروی سابق، ترکیه و عراق باعث ایجاد یک موقعیت ممتاز و استراتژیک برای شهر تبریز شده است. به عبارتی عوامل فوق برای شهر موقعیتی چهارراهی ایجاد کرده است (کرمی، ۱۳۸۲: ۵۲). جمعیت این شهر در سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ تعداد ۱۵۹۳۳۷۳ نفر برآورد شده است (مرکز آمار ایران).

شکل شماره ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه

روش پژوهش

با توجه به اینکه هدف اصلی این تحقیق بهبود شرایط اقتصادی شهر تبریز از طریق اعتلای گردشگری است این تحقیق را می‌توان از نظر هدف جز تحقیقات کاربردی به شمار آورد چون نتایج این تحقیق می‌تواند به صورت کاربردی در سیستم‌های مدیریت گردشگری شهری به کار رود. از نظر روش نیز این تحقیق جز روش‌های توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش اصلی مورد استفاده در این تحقیق انواع روش‌های متداول آینده‌پژوهی است. فرآیند پژوهش از دو مرحله کلی تشکیل شده است. در مرحله اول با استفاده از تکنیک دلفی و ابزار پرسشنامه عوامل و شاخص‌های مؤثر در توسعه گردشگری شهری تبریز شناسایی شد. در این راستا ابتدا به جست‌وجوی انتخاب متخصصان و کارشناسان و مجریان دخیل در حوزه مورد مطالعه پرداخته شده و بعد از انتخاب آن‌ها، فرایند انجام پرسشگری و استخراج نظرات آن‌ها در رابطه با توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز انجام گرفته است. در مرحله دوم نیز با استفاده از روش تحلیل ساختاری شاخص‌های شناسایی شده در ماتریس اثرات متقاطع وارد شده و توسط کارشناسان گروه دلفی مورد ارزیابی، تحلیل و ارزش‌گذاری عددی قرار گرفته و ماتریس نهایی جهت تجزیه و تحلیل و استخراج پیشران‌های حیاتی و جداول و نمودارهای مربوطه وارد نرم‌افزار Micmac شده و در نهایت عوامل کلیدی شناسایی شده و جداول و نمودارهای مرتبط با نتایج تحقیق با استفاده از نرم‌افزار مذکور ترسیم و ارائه شده است.

بحث و یافته‌ها

در این بخش بر اساس روش تحقیق، اقدام به برآورد و بررسی عوامل تأثیرگذار بر توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز شده است. همچنین با نگاهی سیستماتیک و ساختاری سعی شده است تمامی عوامل دخیل در توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز را مورد تحلیل و بررسی قرار داده و با استفاده از روابط ایجاد شده بین این عوامل، عوامل کلیدی

و پیشران که مهم‌ترین عوامل می‌باشند، استخراج نماید، لذا جهت نائل شدن به این امر، ابتدا با استفاده از روش دلفی و تحلیل عوامل مستخرج در نرم‌افزار MICMAC، ارتباط عوامل دخیل در توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز را مورد تحلیل قرار داده و نهایتاً عوامل کلیدی استخراج می‌شوند.

۱- شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز

۲- نظرسنجی از کارشناسان توسط روش دلفی

در این روش از متخصصان و کارشناسان حوزه مورد مطالعه درخواست می‌شود که نظریات و قضاوت‌های خود را درباره موضوع ارائه دهند. در این راستا، در پژوهش حاضر جهت شناسایی متغیرهای اولیه مؤثر بر توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز، (آن‌چنان که در بخش روش تحقیق شرح داده شده است) از روش دلفی، استفاده شده است. در این روش پس از انتخاب گروه دلفی از متخصصان و کارشناسان حوزه مورد مطالعه (اعضای گروه دلفی) درخواست می‌شود که نظریات و قضاوت‌های خود را درباره موضوع ارائه دهند. در این راستا ابتدا به جست‌وجوی انتخاب متخصصان و کارشناسان و مجریان دخیل در حوزه مورد مطالعه پرداخته شده و بعد از انتخاب آن‌ها، فرایند انجام پرسشگری و استخراج نظرات آن‌ها در رابطه با توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز انجام گرفته است. با توجه به محدودیت‌های پیش آمده بر اثر انتشار ویروس کرونا مصاحبه با گروه دلفی به صورت بر خط و استفاده از پرسشنامه در فضای اینترنت و پست الکترونیکی انجام گرفته است. در نهایت بعد از بررسی متغیرها، ۳۸ متغیر در قالب ۶ عامل (محیطی، اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، زیرساختی، تبلیغات و بازاریابی و نهادی و قانونی) به‌عنوان متغیرهای اولیه مؤثر بر توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز انتخاب شده‌اند.

جدول شماره ۱. شاخص‌های توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز

شاخص	مؤلفه کلان	ردیف	مؤلفه کلان	ردیف	
تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل	محیطی	۲۰	اقلیم	۱	
تقویت زیرساخت‌های اسکان و اقامت		۲۱	پوشش گیاهی	۲	
تقویت زیرساخت‌های ارتباط جمعی (اینترنت)		۲۲	سازندهای زمین‌شناسی	۳	
تقویت فضاهای شاخص معماری	زیرساختی	۲۳	مشارکت بخش خصوصی	۴	
میلان شهری		۲۴	سرمایه‌گذاری خارجی	۵	
بازآفرینی بافت‌های واجد ارزش تاریخی	اقتصادی	۲۵	تسهیلات بانکی	۶	
بخش‌بندی بازار گردشگری شهری		۲۶	بیمه گردشگری	۷	
برند سازی مقاصد گردشگری		۲۷	نیروی انسانی متخصص	۸	
مدیریت تصویر مقصد		۲۸	برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی	۹	
ایجاد مراکز اطلاع‌رسانی گردشگری شهری		۲۹	برگزاری کنفرانس‌های علمی	۱۰	
تبلیغات رسانه‌ای		تبلیغات و بازاریابی	۳۰	برگزاری رویدادهای ورزشی	۱۱
تقویت تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی و شبکه‌های اجتماعی			۳۱	تقویت گردشگری درمانی	۱۲
تقویت آژانس‌های مسافرتی		نهادی و قانونی	۳۲	امنیت	۱۳
ارائه تورهای تخصصی			۳۳	آموزش و آگاهی مردم نسبت به گردشگری	۱۴
تسهیل صدور ویزا			۳۴	فرهنگ عمومی	۱۵
صدور حق مالکیت به سرمایه‌گذاران خارجی	۳۵		برگزاری جشنواره‌های محلی-آئینی	۱۶	
طرح‌های توسعه گردشگری	۳۶		صنایع دستی	۱۷	
مقررات و سیاست‌های تشویقی	۳۷		تقویت گردشگری ادبی	۱۸	
تخصیص بودجه	۳۸		تقویت گردشگری میراث	۱۹	

تحلیل ماتریس اثرات متقاطع

بر اساس روش دلفی که در بالا اشاره شد، ۳۸ متغیر در ۶ حوزه به‌عنوان عوامل مؤثر بر وضعیت توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز شناسایی شده است و سپس با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل یا ساختاری توسط نرم‌افزار MICMAC جهت استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده محیط مورد مطالعه مورد تحلیل قرار گرفتند. بر اساس تعداد متغیرها ابعاد ماتریس ۳۸*۳۸ می‌باشد. با قرار دادن این عوامل در یک ماتریس ۳۸ در ۳۸ تأثیر هر کدام از این عوامل بر یکدیگر توسط وزن‌دهی به عوامل (از صفر تا ۳) مشخص شد. تمامی عوامل دخیل، همچون سیستمی با عناصر درهم‌تنیده و به‌صورت یک ساختار، در نظر گرفته می‌شود، و ارتباطات این عوامل با هم موردسنجش قرار می‌گیرد تا عوامل برتر که تأثیرگذاری بیشتری دارند استخراج شوند.

ارزیابی پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها

شیوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، حاکی از میزان پایداری و یا ناپایداری سیستم است. در حوزه روش تحلیل اثرات متقاطع ساختاری، تحت نرم‌افزار MICMAC در مجموع دو نوع پراکنش تعریف شده است که به نام سیستم‌های پایدار و سیستم‌های ناپایدار معروف هستند. در سیستم‌های پایدار پراکنش متغیرها به‌صورت L انگلیسی است، یعنی برخی متغیرها دارای تأثیرگذاری بالا و برخی دارای تأثیرپذیری بالا هستند. در سیستم‌های پایدار مجموع سه دسته متغیر قابل مشاهده است:

الف: متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم (عوامل کلیدی)

ب: متغیرهای مستقل

ج: متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه)

در این سیستم جایگاه هر یک از عوامل کاملاً مشخص و نقش آن نیز به‌وضوح قابل‌ارائه است. در مقابل در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است و در این سیستم، متغیرها در حول محور قطری صفحه پراکنده هستند و متغیرها در اکثر مواقع حالت بینابینی از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می‌دهند که ارزیابی و شناسایی عوامل کلیدی را بسیار مشکل می‌نماید (Godet, 2003: 21). در سیستم ناپایدار نیز متغیرهای زیر قابل مشاهده است:

الف: متغیرهای تأثیرگذار؛ ب: متغیرهای دوجبه‌ی (ریسک و متغیرهای هدف)؛ ج: متغیرهای تنظیمی؛ د: متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه سیستم؛ ه: متغیرهای مستقل

آنچه از وضعیت صفحه پراکندگی متغیرهای مؤثر بر وضعیت آینده توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز می‌توان فهمید، وضعیت ناپایداری سیستم است. متغیرها دارای دو نوع تأثیر هستند، تأثیرات مستقیم و تأثیرات غیرمستقیم که در زیر به تفصیل توضیح داده می‌شود.

ارزیابی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم متغیرها

جهت تحلیل تأثیرات مستقیم متغیرها، هر کدام از روابط متغیرها توسط نرم‌افزار MICMAC سنجیده می‌شود. با توجه به جدول زیر، میزان و درجه تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر به‌دست‌آمده است و همچنین به دلیل اینکه شیوه توزیع و پراکنش متغیرهای مؤثر در صفحه پراکندگی، حاکی از پایداری سیستم می‌باشد، پس بنابراین، ۳ دسته متغیر (تأثیرگذار، متغیرهای تأثیرپذیر، متغیرهای مستقل) قابل‌شناسایی هستند که توضیح داده می‌شود.

جدول شماره ۲. تأثیرات مستقیم متغیرها

تأثیرپذیری	تأثیرگذاری	شاخص	ردیف	تأثیرپذیری	تأثیرگذاری	شاخص	ردیف
۱۰	۲۶	زیرساخت حمل و نقل	۲۰	۰	۲۷	اقلیم	۱
۸	۱۱	زیرساخت اسکان	۲۱	۳	۱۲	پوشش گیاهی	۲
۴	۲۶	زیرساخت ارتباط جمعی	۲۲	۴	۸	سازندهای زمین شناسی	۳
۸	۲۵	فضاهای شاخص معماری	۲۳	۶۰	۱۹	مشارکت بخش خصوصی	۴
۱۰	۶	مبلمان شهری	۲۴	۷۴	۳۱	سرمایه گذاری خارجی	۵
۳۱	۲۸	بازآفرینی شهری	۲۵	۴	۱۳	تسهیلات بانکی	۶
۱۲	۷	بخش بندی بازار گردشگری	۲۶	۱۰	۸	بیمه گردشگری	۷
۱۸	۲۱	برند سازی مقاصد گردشگری	۲۷	۸	۱۴	نیروی متخصص	۸
۵۵	۱۳	مدیریت تصویر مقصد	۲۸	۲۱	۱۱	نمایشگاه های تخصصی	۹
۱۰	۶	مراکز اطلاع رسانی شهری	۲۹	۱۵	۱۰	کنفرانس های علمی	۱۰
۶	۱۷	تبلیغات رسانه های مجازی	۳۰	۲۰	۱۱	رویدادهای ورزشی	۱۱
۲۱	۲۲	تبلیغات در صفحات مجازی	۳۱	۲۱	۱۱	گردشگری درمانی	۱۲
۱۴	۱۴	آژانس های مسافرتی	۳۲	۲۸	۱۸	امنیت	۱۳
۳۰	۲۱	تورهای تخصصی	۳۳	۴	۲۲	آموزش همگانی	۱۴
۶	۱۸	تسهیل در صدور ویزا	۳۴	۱۴	۳۵	فرهنگ عمومی	۱۵
۵	۱۰	مالکیت سرمایه گذاران خارجی	۳۵	۱۹	۱۹	جشنواره های بومی - محلی	۱۶
۱۰	۲۳	طرح های گردشگری	۳۶	۲۰	۱۱	صنایع دستی	۱۷
۴	۲۲	مقررات و سیاست ها	۳۷	۱۸	۸	گردشگری ادبی	۱۸
۳	۱۸	تخصیص بودجه	۳۸	۲۲	۸	گردشگری میراث	۱۹

متغیرهای تأثیرگذار

متغیرهایی که درصد تأثیرگذاری آن‌ها نسبت به تأثیرپذیری آن‌ها بسیار بالاتر هستند، متغیرهای تأثیرگذار نامیده می‌شوند. این متغیرها در شمال غربی پلان تأثیرگذاری-تأثیرپذیری قرار می‌گیرند. این متغیرها بیشتر تأثیرگذار بوده و کم‌تر تأثیرپذیر می‌باشند. بنابراین سیستم بیشتر به این متغیرها بستگی دارد. متغیرهای تأثیرگذار بحرانی‌ترین مؤلفه‌ها می‌باشند، زیرا که تغییرات سیستم وابسته به آن‌ها است و میزان کنترل بر این متغیرها بسیار مهم می‌باشد. از طرف دیگر، این متغیرها، به‌عنوان متغیرهای ورودی سیستم می‌باشند. متغیرهای زیر با توجه به موقعیت قرارگیری آن‌ها در پلان تأثیرگذاری تأثیرپذیری متغیرهای تأثیرگذار شناخته می‌شوند. فرهنگ عمومی، اقلیم، بازآفرینی شهری، برگزاری تورهای تخصصی، تقویت تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی و شبکه‌های اجتماعی، برند سازی مقاصد گردشگری شهری، مقررات و سیاست‌های تشویقی، آموزش همگانی، تقویت فضاهای شاخص معماری، تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل و تقویت زیرساخت‌های ارتباط جمعی متغیرهایی هستند که بسیار مهم و تأثیرگذار می‌باشند.

متغیرهای تأثیرپذیر

این متغیرها در قسمت جنوب شرقی پلان تأثیرگذاری - تأثیرپذیری قرار دارند و می‌توان آن‌ها را متغیرهای نتیجه نیز نامید. این متغیرها از تأثیرپذیری بسیار بالا از سیستم و تأثیرگذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند. متغیرهای زیر با توجه به موقعیت قرارگیری آن‌ها در پلان تأثیرگذاری-تأثیرپذیری، متغیرهای تأثیرپذیر شناخته می‌شوند: مشارکت بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری خارجی و مدیریت تصویر مقصد.

نتیجه گیری

در این تحقیق با استفاده از روش دلفی پس از نظر سنجی از کارشناسان مرتبط در امر گردشگری شهری، عوامل و متغیرهای دخیل در امر گردشگری استخراج شده و پس از وزن دهی بر اساس نظر کارشناسان، در نرم افزار ساختاری میک مک، عوامل پیشران جهت توسعه آینده گردشگری شهری تبریز مشخص شده است. آن چنان که بخش پیشینه تحقیق شرح داده شد تحقیقات بسیار کمی در حوزه گردشگری شهری انجام شده و اکثر تحقیقات حوزه گردشگری به صورت عام به بحث گردشگری پرداخته اند درحالی که گونه گردشگری شهری گونه ای خاص و مشخص از گردشگری با مقتضیات خاص خود است چنان چه در گردشگری شهری منابع ثانویه گردشگری در برخی موارد اهمیت بسیار بیشتری نسبت به منابع اولیه و استعدادهای طبیعی یک شهر دارند و این مسئله در شهرهای کشورمان بخصوص شهر تبریز یکی از مهم ترین مشکلات و موانع رشد گردشگری شهری است. پس آنچه در این تحقیق وجه تمایز و نقطه عطف آن است توجه به گونه گردشگری شهر تبریز با استفاده از یک دید جامع و جغرافیایی است و در این راستا نیز در تشکیل گروه دلفی تلاش شده خبرگان و کارشناسان حوزه با دیدی سیستماتیک و از متخصصین حوزه های میان رشته ای گردشگری انتخاب شده و گروه دلفی ضمن تعامل و همفکری اعضا مختلف با تعارض دیدگاه ها در برخی موارد به صورت دوره ای و در چندین دوره تشکیل شود تا از بازخورد نتایج و آرا کسب شده بتوان نتیجه ای شایسته و مطلوب کسب کرد.

توسعه گردشگری شهر تبریز برای وضعیت موجود و آینده مستلزم در نظر گرفتن عوامل کلیدی مستخرج در برنامه ریزی ها می باشد. جهت توسعه گردشگری شهر تبریز، تمامی عوامل دخیل، همچون سیستمی با عناصر درهم تنیده، و به صورت یک ساختار، در نظر گرفته می شود، و ارتباطات این عوامل با هم مورد سنجش قرار گرفته و عوامل برتر که تأثیر گذاری بیشتری دارند استخراج می شود. در نهایت از بین چندین عامل ده عامل که عبارتند از "فرهنگ، باز آفرینی شهری، اقلیم، زیرساخت های حمل و نقل، فضاهای شاخص معماری، زیرساخت های ارتباط جمعی (اینترنت)، آموزش همگانی، طرح های توسعه گردشگری، مقررات و سیاست های تشویقی و تبلیغاتی گردشگری در صفحات مجازی" جزو عوامل کلیدی و مهم جهت توسعه گردشگری شهر تبریز تعیین شده اند. عوامل و شاخص های مذکور نسبت به وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی شهر تبریز در نظر گرفته شده است. نتایج نشان می دهد شاخص های مذکور اکثراً در حوزه مسائل شهری و مشکلات مبتلا به مدیریت شهری در اکثر شهرهای ایران علی الخصوص شهر تبریز است که می توان آن را گواهی بر صحت انجام تحقیق دانست. در خصوص تک تک این پیشران ها آن چنان که گفته شد در شهر تبریز مشکلات عدیده ای وجود دارد که طبق نتایج این تحقیق که بر اساس نظرات گروه دلفی به دست آمده توجه به این شاخص ها می تواند در بهبود وضعیت گردشگری شهر تبریز نقش بسزایی داشته باشد. چنانچه حضور بافت های تاریخی و فرسوده عظیم در شهر تبریز در کنار بی توجهی به ارزش و هویت این بافت ها باعث شده توجه به احیای محلات و بناهای تاریخی این شهر یکی از ملزومات توسعه گردشگری و پیشران های حیاتی این امر باشد و یا داشتن اقلیمی کوهستانی و وجود بادهای ملایم شرقی غربی در فصل تابستان و به وجود آمدن شرایط اقلیمی بسیار مناسب در فصل گرما در شهر تبریز توانسته به عنوان یک شاخص مهم در جذب گردشگر در این شهر باشد. شاخص فرهنگ که به عنوان مهم ترین پیشران کشف شده یکی از مهم ترین مشکلات شهر تبریز است چنانچه فرهنگ پذیرش گردشگر در این شهر به خاطر نبود آگاهی و آموزش های همگانی نسبت به منافع گردشگری شهری منجر به افت شدید این شاخص شده و علی رغم مهمان نوازی مردم آذربایجان و شهر تبریز نتوانسته پذیرای گردشگران بیشتری شود. زیرساخت های حمل و نقل و مشکلات ترافیکی نیز یکی دیگر از مشکلات شهر تبریز است که این شاخص در خصوص گردشگران درمانی که می توانند در صورتی که مدیریت مطلوب به گردشگران شهری تبدیل شوند بسیار نمود بیشتری دارد چنانچه مکان یابی ناصحیح مراکز درمانی در کنار عدم رعایت مسائل ترافیکی منجر به ایجاد ترافیک سنگین در محورهای صلی شهر شده است که علاوه بر ایجاد انواع آلودگی های زیست محیطی باعث ایجاد آلودگی های بصری و کاهش جاذبه شهری شده بر سایر شاخص ها نیز تأثیر منفی گذاشته است. بناهای شاخص معماری دیگر پیشران مؤثر یکی از استعدادهای عظیم شهر تبریز به خاطر سابقه تاریخی کهن و پر عظمت این شهر است که متأسفانه رویکردهای مدرنیسمی مدیریت شهری در

سنوات گذشته منجر به فراموشی و از بین رفتن این بناها کرده است. در خصوص پیشران زیرساخت‌های ارتباط جمعی و شبکه اینترنت می‌توان گفت با ظهور نرم‌افزارهای متعدد مسیریابی و ظهور شبکه‌های مجازی و تمایل گردشگران به اشتراک گذاشتن لحظات خود در سفرهای گردشگری و نبود زیرساخت‌های شبکه اینترنت و علی‌الخصوص اینترنت رایگان برای گردشگران خارجی این مشکل در شهر تبریز به صورت جدی خودنمایی می‌کند که این مسئله بر پیشران تبلیغات در صفحات مجازی نیز تأثیرگذار است چراکه بخش عظیمی از تبلیغات توسط خود گردشگران تولید و به اشتراک گذاشته می‌شود چنانچه پایگاه اینترنتی "تریپ ادوایزر" به عنوان یکی از برترین پایگاه‌های گردشگری بر پایه اشتراک‌گذاری نظرات و دیدگاه‌های گردشگران بنا نهاده شده و جستجو در این پایگاه متأسفانه نتایج بسیار اندکی از شهر تبریز را نشان می‌دهد که این نشان‌دهنده و گویای مشکلات تبلیغاتی و زیرساخت‌های اینترنتی در شهر تبریز است. در نهایت مشکلات نهادی و مدیریتی که در دو پیشران طرح‌های توسعه گردشگری و مقررات و سیاست‌های تشویقی نمود دارد از مشکلات بزرگ این شهر است چنانچه مدیریت شهری تاکنون هیچ نقش مؤثر و تأثیرگذاری در مدیریت گردشگری شهری نداشته و نتوانسته نقش سازنده و مؤثری در هدایت این جریان بازی کند.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله که مستخرج از رساله دکتری است، حامی مالی نداشته است.

منابع

- (۱) ابراهیم‌زاده، عیسی؛ کاظمی‌زاد، شمس‌الله؛ اسکندری، محمد (۱۳۹۰) برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری با تأکید بر گردشگری مذهبی مورد شناسی قم، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۳، شماره ۷۶، صص. ۱۴۱-۱۱۵.
- (۲) اسماعیل‌زاده حسن و اسماعیل‌زاده یعقوب (۱۳۹۶) شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر گردشگری پایدار در شهرهای ساحلی (مطالعه موردی: بندر انزلی)، فضای جغرافیایی، دوره ۱۷، شماره ۶۰، صص. ۵۵-۷۷.
- (۳) اصغری زمانی، اکبر (۱۳۷۹) پژوهشی در روند حاشیه‌نشینی در ایران (نمونه موردی: تبریز)، رساله کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تبریز.
- (۴) بحرینی، سید حسن و جهانی مقدم، حمیدرضا (۱۳۸۳) استفاده از توان‌های بالقوه مناطق جهت توسعه گردشگری مورد خاص، پارک موزه نفت مسجدسلیمان، مجله محیط‌شناسی، دوره ۳۰، شماره ۳۵، صص. ۵۰-۳۳.
- (۵) پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۵) گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت.
- (۶) تقوایی، مسعود و اکبری، محمود (۱۳۸۸) مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری، چاپ اول، اصفهان: انتشارات پیام علوی.
- (۷) تیموری، راضیه (۱۳۹۵) الگوسازی ساختار اکولوژیکی توسعه فضای سبز شهری با رویکرد آینده‌پژوهی نمونه موردی: کلان‌شهر تبریز، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه تبریز.
- (۸) حسین‌زاده دلیر کریم؛ قربانی گلزاری، سپیده؛ قربانی گلزاری، سحر (۱۳۹۵) بررسی و شناخت قابلیت‌های توسعه پایدار گردشگری شهر تبریز با استفاده از مدل SWOT، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، دوره ۵، شماره ۱۹، صص. ۱۹۰-۴۰.
- (۹) حیدری چپانه، رحیم؛ رضا طبع ازگمی، سیده خدیجه؛ سلطانی، ناصر؛ معتمدی مهر، اکبر (۱۳۹۲) تحلیلی بر سیاست‌گذاری گردشگری در ایران، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۲، شماره ۵، صص. ۳۲-۱۱.
- (۱۰) ختایی، محمود؛ فرزین، محمدرضا؛ موسوی، علی (۱۳۹۰) اندازه‌گیری کارایی هتل‌های شهر تهران با استفاده از روش تحلیلی پوششی داده‌ها، فصل‌نامه پژوهش‌های اقتصادی، دوره ۸، شماره ۲، صص. ۲۴-۱.
- (۱۱) خوب آیند، سعید (۱۳۷۹) روش‌های تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد در ایران (نمونه موردی: تبریز)، رساله کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تبریز.
- (۱۲) راست‌قلم مهدی؛ خلیل مقدم، بیژن؛ حیدری رسول (۱۳۸۹) بررسی مزیت‌ها و محدودیت‌های توسعه گردشگری با استفاده از

- تحلیل سوات مطالعه موردی: کانون‌های گردشگری شهرستان شهرکرد، مطالعات مدیریت گردشگری، دوره ۴، شماره ۱۱-۱۲، صص. ۱۴۲-۱۲۳.
- ۱۳) رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۶) جغرافیا و صنعت توریسم، چاپ هفتم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- ۱۴) زالی، نادر و بهشتی، محمداقرا (۱۳۸۸) شناسایی عوامل کلیدی توسعه منطقه‌ای با رویکرد برنامه‌ریزی بر پایه سناریو (مطالعه موردی استان: آذربایجان شرقی)، نشریه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۱، شماره ۱، صص. ۶۰-۱۱.
- ۱۵) زالی، نادر (۱۳۸۸) آینده‌نگاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد برنامه‌ریزی سناریو مینا (نمونه موردی: استان آذربایجان شرقی) استاد راهنما: محمدرضا پورمحمدی، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز.
- ۱۶) زرآبادی، زهرا سادات سعیده و عبدالله، بهار (۱۳۹۲) ارزیابی عوامل مؤثر در توسعه صنعت گردشگری منطقه آزاد چابهار با بهره‌گیری از روش فرایند تحلیل شبکه‌ای ANP، نشریه معماری و شهرسازی ایران، دوره ۴، شماره ۶، صص. ۴۸-۳۷.
- ۱۷) سرایی، محمدحسین؛ نوری، محبوبه؛ آسیابانی، زهرا (۱۳۹۷) راهبرد توسعه گردشگری پایدار در شهر نی‌ریز با استفاده از تحلیل استراتژیک SOAR، کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی، دوره ۶، شماره ۱، صص. ۷۴-۵۱.
- ۱۸) شمس، شهاب‌الدین؛ حسینی، ابوالحسن؛ خورشیدان، رادمان (۱۳۹۵) تحلیل و ارزیابی روش تحلیل سلسله مراتبی فازی در اولویت‌بندی سناریوهای توسعه گردشگری روستایی، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۵، شماره ۱۸، صص. ۱۷۸-۱۵۸.
- ۱۹) عطریان، فروغ؛ عظیمی، نورالدین؛ زالی، نادر (۱۳۹۴) آینده‌نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری توسعه گردشگری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی نمونه موردی: استان همدان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان.
- ۲۰) فرج زاده اصل، منوچهر (۱۳۸۴) سیستم مطالعات جغرافیایی و کاربرد آن در برنامه‌ریزی توریسم، چاپ اول، تهران: سمت.
- ۲۱) کرمی، محمدرضا (۱۳۸۲) مکان‌یابی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (نمونه موردی تبریز)، رساله کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تبریز.
- ۲۲) کلانتری، محسن و ملک، مرضیه (۱۳۹۴) تحلیل فضایی و سطح‌بندی جاذبه‌های گردشگری و زیرساخت ارتباطی و شبکه راه در مناطق کویری ایران (مطالعه موردی: شهرستان خور و بیابانک)، مجله مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۵، شماره ۱۷، صص. ۷۱-۵۳.
- ۲۳) مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.
- ۲۴) ملکی فر، عقیل (۱۳۸۵) الفبای آینده‌پژوهی، چاپ اول، تهران: اندیشکده آصف.
- ۲۵) مهندسین مشاور نقش محیط (۱۳۹۷) مطالعات طرح جامع شهر تبریز، اداره کل راه و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.
- ۲۶) موحد، علی (۱۳۸۶) گردشگری شهری، چاپ اول، اهواز: انتشارات دانشگاه شهید چمران.
- ۲۷) هال، مایکل و جان، کالین (۱۳۷۸) سیاست‌گذاری جهانگردی، ترجمه سید محمد اعرابی، چاپ اول، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۲۸) عزت پناه، بختیار (۱۳۹۹) تبیین نیروهای پیشران مؤثر بر آینده توسعه صنعت گردشگری در شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهر بانه، نشریه گردشگری شهری، دوره ۷، شماره ۱، صص. ۷۸-۶۹.
- ۲۹) حسینی، علی و رحیم‌زاده، معصومه (۱۳۹۸) آینده‌نگاری صنعت گردشگری در شهر تهران، نشریه گردشگری شهری دوره ۶، شماره ۱، صص. ۱۴۸-۱۳۵.
- 30) Asghari Zamani, Akbar (2000) Research on the process of marginalization in Iran (Case study: Tabriz), Master Thesis in Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, University of Tabriz. (In Persian).
- 31) Atrian, Forough. & Azimi, Nouredine. & Zali, Nader. (2015) Strategic Futurism and Regional Tourism Development Policy with Scenario Writing Approach Case Study: Hamadan Province, Master Thesis, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, University of Guilan. (In Persian).
- 32) Bahraini, Seyed Hassan. & Jahani Moghadam, Hamidreza. (2004) Utilizing the potential of the regions for the development of tourism in particular, Masjed-e-Soleiman Petroleum Museum Park, Journal of Environmental Science, Vol.30, No.35, pp.33-50. (In Persian).
- 33) Draper, S. & Goodman, J. & Hardymen, R. & Murray, V. (2009) Tourism 2023 Forum for the Future. edition1, Publisher: Forum for the Future, London.
- 34) Esmailzadeh, Hassan. & Esmailzadeh, Yaghoob. (2017) Identifying the effective and influential

- components of sustainable tourism in coastal cities (Case study: Bandar Anzali), Geographical space, Volume 17, Number 60, pp. 55-77. (In Persian).
- 35) Ezzatpanah, Bakhtiar. (2020) Explaining the driving forces affecting the future of tourism industry development in border cities Case study: Baneh, Urban Tourism Magazine, Vol.7, No.1, pp. 78-69. (In Persian).
- 36) Fahey, L. & Randall, R.M. (1998) Learning from the Future: Competitive Foresight Scenarios. Edition3, New York: Wiley Publications.
- 37) Farajzadeh Asl, Manouchehr. (2005) System of Geographical Studies and its Application in Tourism Planning, First Edition, Tehran: Samat. (In Persian).
- 38) Gössling, S. & Scott, D. (2012) Scenario planning for sustainable tourism: an introduction, Journal of Sustainable Tourism, Vol.20, No.6, pp.773-778.
- 39) Hall, Michael & John, Colin. (1999) Tourism Policy, translated by Seyed Mohammad Arabi, first edition, Tehran: Cultural Research Office. (In Persian).
- 40) Hartman, S. & Wielenga, B. & Heslinga, J.H. (2020) The future of tourism destination management: building productive coalitions of actor networks for complex destination development, Journal of Tourism Futures, Vol.6, No.3, pp.213-218.
- 41) Hassani, Ali. & Varhimzadeh, Masoumeh. (1398) Futurism of tourism industry in Tehran, Journal of Urban Tourism Vol.6, No.1, pp.148-135. (In Persian).
- 42) Heidari Chianeh, Rahim. & Taba Azgami, Reza. & Khadijeh, Seyedeh. Soltani, Nasser. & Motamedi Mehr, Akbar. (2013) An Analysis of Tourism Policy in Iran, Journal of Tourism Planning and Development, Vol.2, No.5, pp.32-11. (In Persian).
- 43) Hosseinzadeh Dalir, Karim. & Gorbani Golzari, Sepideh. & Ghorbani Golzari, Sahar (2016) Investigating and recognizing the capabilities of sustainable tourism development in Tabriz using the SWOT model, Geographical Quarterly of Tourism Space, Vol.5, No.19, pp.19-40. (In Persian).
- 44) Ibrahimzadeh, Isa. & Kazemizad, Shamsullah. & Eskandari, Mohammad. (2011) Strategic planning of tourism development with emphasis on religious tourism in the case of Qom, Quarterly Journal of Human Geography Research, Vol.43, No.76, pp.115-141. (In Persian).
- 45) Kalantari, Mohsen. & Malek, Marzieh. (2015) Spatial Analysis and Leveling of Tourist Attractions and Communication Infrastructure and Road Network in Desert Areas of Iran (Case Study: Khor va Biabank), Journal of Geographical Studies of Arid Areas, Vol.5, No.17 pp.55-71 (In Persian).
- 46) Karami, Mohammad Reza. (2003) Location of Technical and Vocational Vocational Schools Using Geographic Information System (Case Study of Tabriz), Master Thesis in Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, University of Tabriz. (In Persian).
- 47) Khatai, Mahmoud. & Farzin, Mohammad Reza. & Mousavi, Ali. (2011) Measuring the efficiency of hotels in Tehran using data envelopment analysis method, Quarterly Journal of Economic Research, Vol.8, No.2, p.24-1. (In Persian).
- 48) Kobaend, Saeed. (2000) Methods of providing housing for low-income groups in Iran (Case study: Tabriz), Master Thesis in Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, University of Tabriz. (In Persian).
- 49) Lub, X. D. & Rijnders, R. & Caceres, L. N. & Bosman, J. (2016) The future of hotels: The Lifestyle Hub. A design-thinking approach for developing future hospitality concepts, Journal of Vacation Marketing, Vol.22, No.3, pp 249-264.
- 50) Malekifar, Aqeel. (2006) The Alphabet of Future Research, First Edition, Tehran: Asef Thought Center. (In Persian).
- 51) Movahed, Ali. (2007) Urban Tourism, First Edition, Ahvaz: Shahid Chamran University Press. (In Persian).
- 52) Page, S. J. & Yeoman, I. & Connell, J. & Greenwood, C. (2010) Scenario planning as a tool to understand uncertainty in tourism: the example of transport and tourism in Scotland in ۲۰۲۵, Current Issue in Tourism, Vol.13, No.2, pp 99-137.
- 53) Papli Yazdi, Mohammad Hossein. & Saghaei, Mehdi. (2006) Tourism (Nature and Concepts), First Edition, Tehran, Samat Publications. (In Persian).
- 54) Rasgalam, Khalil. & Moghadam, Bijan. & Heidari, Rasoul. (2010) Investigating the advantages and limitations of tourism development using SWOT analysis Case study: Tourism centers of Shahrekord city, Tourism management studies, Vol.4, No.11-12, pp. 142-123. (In Persian).
- 55) Rezvani, Ali Asghar. (2007) Geography and Tourism Industry, seventh edition, Tehran: Payame Noor University Press. (In Persian).
- 56) Role Environmental Consulting Engineers (2018) Studies of the comprehensive plan of Tabriz city, General Department of Roads and Urban Development of East Azerbaijan Province. (In Persian).
- 57) Sarai, Mohammad Hussein. & Nouri, Mahboubeh. & Asyabani, Zahra. (2015) Sustainable Tourism Development Strategy in Neyriz Using SOAR Strategic Analysis, Geographical Explorations of

- Desert Areas, Vol.6, No.1, pp.74-51. (In Persian).
- 58) Shams, Shahabuddin. & Hosseini, Abolhassan. & Khorshidan, Radman. (2016) Analysis and evaluation of fuzzy hierarchical analysis method in prioritizing rural tourism development scenarios, tourism planning and development, Vol.5, No.18, pp.178-158. (In Persian).
- 59) Statistics Center of Iran (2016) Results of the General Census of Population and Housing in 2016. (In Persian).
- 60) Taghvaei, Massoud. & Akbari, Mahmoud. (2009) Introduction to Urban Tourism Planning and Management, First Edition, Isfahan: Payam Alavi Publications. (In Persian).
- 61) Takano, S-ei. (2009) Application of Combined SWOT and Analytic Hierarchy Process (AHP) for Tourism Revival Strategic Marketing Planning .A Case of Sri Lanka Tourism, Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies, Vol.8, No.1, pp.954-969.
- 62) Teymouri, Razieh. (2016) Modeling the Ecological Structure of Urban Green Space Development with a Future-Research Approach Case Study: Tabriz Metropolis, PhD Thesis in Geography and Urban Planning, Faculty of Geography and Planning, University of Tabriz. (In Persian).
- 63) Thabet, A. (2007) An approach to a strategy for improving Libya's tourism industry, International Biennia Tourism, Vol.26, No.1, pp 22-34.
- 64) Yeoman, I.S. & Beeton, S. (2014) The State of Tourism Futures Research: An Asian Pacific Ontological Perspective, Journal of Travel Research, Vol.53, No.6, pp.675-679.
- 65) Zali, Nader. & Beheshti, Mohammad Baqer. (2009) Identifying the key factors of regional development with a scenario-based planning approach (Case study of the province: East Azerbaijan), Journal of Spatial Planning and Planning, Vol.11, No.1, pp.60-11. (In Persian).
- 66) Zali, Nader. (2009) Regional Development Foresight with Scenario-Based Planning Approach (Case Study: East Azerbaijan Province) Supervisor: Mohammad Reza Pourmohammadi, PhD Thesis in Geography and Urban Planning, University of Tabriz. (In Persian).
- 67) Zarabadi, Zahra Sadat Saeedeh. & Abdullah, Bahar. (2013) Evaluation of effective factors in the development of tourism industry in Chabahar Free Zone using ANP network analysis process method, Iranian Journal of Architecture and Urban Planning, Vol.4, No.6, pp 37-48. (In Persian).

